

MENTAMÁLARÁÐHARRIN. Røða hildin á Landsbókasavni Føroya í sambandi við, at Chr. Matras hevði fyllt 100 ár. Á somu samkomu varð tikið afturíaftur tey 11 yrkingarsøvnini, ið vóru útgivin í seinasta ári, og yrkjarar og annað gott fólk skipaðu fyri upplestri. Til seinast tók rektarin á Fróðskaparsetrinum samanum og eftirmetti verkini í akademiskum ljósi.

Saltið í rúkandi døgurðapottum!

RØÐA

Tórbjørn Jacobsen

Tað er ringur ráðharra-óvani at skriva røðurnar sjálvur. Hendan rasan livir sjáldan leingi. Strongdin tekur kvørkratakið, og so liðandi bløðir tú út. Á gravarbakkanum standa teir dystin lærdu, køldu heilarnir, ið duga hetta merkiliga kynstrið, – at útlegegera. Hjá teimum flestu er politikkurin fak og metta, og ikki eitt am-boð, í strembanini fram ímóti hugsjónarligum mál-um.

Smátt um smátt fløddi dirvið innaftur í æðrarnar. Kom at hugsa um aðru ferðina eg var uttanlands í almennum ørindum. Ein norðurlendsk mentanarráð-stevna. Hildin í Svarta Gimsteininum í Keyp-mannahavn. Millum røður-nar keypti eg mær tvey yrkingasøvn, Frederico Garcia Lorca og Pablo Ne-ruda. Sat og las, tá ið danski mentamálaráðharrin spurdi, hvør ið hesin Pablo Neruda var. Og tit siggja ivaleyst hesa løgnu sceans-una fyri tykkum, har ið ein primitivur skipari av bygd í Føroyum situr og greiðir einum háméntaðum dansk-um ráðharra, frøðingi í bókmentasøgu, frá alra-helst størsta yrkjara, sum

Mentamálaráðharrin Tórbjørn Jacobsen á Landsbókasavninum, sunnudagin, saman við Jóannesi Nielsen og Carl Jóhan Jensen

Mynd: Birgir Kruse

pappír í skjalasavni hans-ara har ið hann sjálvur hevði skrivað: »Hesir mega ikki nertast«. Ovastur á listanum stóð tónaskaldið Sjostakovitj. Síðani kom ein longri røð av listar-monnum, – harímillum Eistenstein, Pasternak og Ehrenburg.

Tað unikka og fantast-íska við yrkingini er, at ongin kennir hin ævinliga sannleikan. Og tey flestu munna hava spurt seg sjálvan og onnur hendan relevanta spurningin: »Hvat er at yrkja?«. Tað ger háskúlastjórin eisini. Maðurin sum bleiv heiðr-aður í hel. Ella yrkir hann uppí løður? Nær skula vit vænta okkum hitt inni-spunna tógvið? – fyri at halda okkum í termunum hjá langabba hansara.

hvat er at yrkja? tann ið dugir tað lærir tað aldrin tann ið ikki hevur lært tað enn hevur nokk altíð dugað tað

tað er at krógva seg at krabba seg ímóti streyminum at droyma í litum pynta uppá eitt meistaraverk við ósjónligum blekki prógva at jørðin er fløt

fara í grind við skrivimaskinuni fara til arbeiðis kl 4 um morgunin vera bundin í 107 ár selja sína sál til flutningsbandið blomstra í sugguni vegleiða tann siggjandi villa tann blinda

vera navnleysur og analfabetur stava seg ígjøgnum tað seinasta skriggið

vera eftirlitsmaður á transsibirisku jarnbreytini skriva brøv til rosu luxenburg um eina superstar ið vitjaði á nátt

leypa á bláman og rópa einstein über alles ella øvugt um nakar mótmælir

vera kirurgur og klokकारी grava sína egnu grov eta fysikk og kemi til døgurða misbrúka móðurmálið til tað flennir í kiki

vera føddur á eini aðrari planet vera tann ævigi taparin sum vinnur á øllum

Men ongin sigrar á skaldskapinum Tað vælsignaða við yrkingini er, at dómstólin er eindiviuellur. Lærdur og ólærdur ræður sjálvur fyri tí, ið fæst burturúr.

Yrkjarin, sum ikki er realistur, doyr. Og yrkjarin, sum bara er realistur, doyr eisini. Yrkjarin, sum er irrationellur, hevur tann keðiliga trupulleika, at tað er bara hann sjálvur, ið skilir seg sjálvan. Kanska unnustan skilir okkurt hiss-ini. Og yrkjarin, sum bara er rationalistur, hevur tann trupulleikan, at sjálvt kýrn-ar skilja hann, og tað er ikki minni hugstoytt. Tað finnst ongir frymlar í hesum høpi, ið kunna loys-at við tølum, – har er einki tilfar, sum framman-undan er ásett av Guði ella Fana. Í skaldskapinum

stríða hesar báðar person-asjurnar ein ævinligan bar-daga. Onkuntið vinnur hin fyrri, – aðrar tíðir hin seinri. Men eingin sigrar á skaldskapinum. Frumhugur menniskjans stendur til skaldskapin og haðani eru liturgi'in og sálmarin komnir og eisini substansurin í øllum trúar-lærum. Yrkjarin stríddist ímóti náttúrunnar fyri-

brigdum, og frá fyrstu tíð var hann eitt slag av presti, ið var kallaður. Hin moder-naði yrkjarin í dag má súgva til sín úr dagligdegn-um og mannalivinum fyri at rættvísgera yrkingina. Borgarligi yrkjarin er og verður samlíkur prestinum omanfyri. Fyrr sáttaðust teir við myrkrið, – og í dag verða teir noyddir til at týða ljósið.

Spreingiknøttar móti maktini

Hin langleitti yrkjarin Yviri við Strond, sum ikki hevur verið hildin at verið av hesum borgarliga slag-n-um, hevur verið so fram-søkin, at hann hevur yrkt eina yrking um sínar egnu yrkingar:

Mínar yrkingar skulu sveiggja í einum frumskógi av nalvastreingjum. Uttan at banka uppá fylla fornminissøvnini við duldarfullum eygum.

Tær búnast í hugans einslugu gloprum tamba seglini við mánalýsi og sangi vermast millum bróst sum lukta av nátt og sveitta.

Yrkingarnar eru rekar. Viðarbular ríknir inn á grýtarar strendur. Heilivágur hjá sorgini. Spreingiknøttar móti maktini. Saltið í rúkandi døgurðapottum.

Christian – ein stútt og áhaldandi kraft

Omma mín ivaðist ongan-tíð í, at Christian Matras var Føroya klócasti maður. Ikki tí at hann var yrkjari, men heldur tí, at hann var tann einasti professarin, ið vit tá áttu. Maðurin er nú heima hjá fedrum sínum, men hevði hann livað, so var hann farin um 100-ára markið í hesum døgum.

Christian eigur nakrar av teimum flottastu setning-unum í føroyskum skald-skapi. Sigl oyggj, fram úr mjørka. Her leikti sær lendið lög inn í sál. Eg fann teg í kvæðum, sum fólksins varrar lyftu úr øld í øld.

Og maður ið fær tvinnað orð saman í so heilskaptar og fullkomnar setningar er ikki hvør sum helst. Og yrkingarnar eru hareftir. Ein røð av ótíðarbundnum perlum, ið koma at standa fram til dómadag. Sjálvt um maðurin ongantið stóð á geilarhornum og breiddi seg út um sínar egnu for-treffilgheitir. Í einari kron-ik sigur ein føroyskur yrkj-ari nakað soleiðis: »Tá ið fólk vestanfyri forelska seg í Japan, er tað í nógvum førum teirra arbeiðssemi, disiplin og lítillætni, ið kenst tiltalandi. Í Føroyum eru hasar dygdirnar heldur ikki fremmandar. At vera lítillátin merkir ikki at for-nokta sjálvan seg. Í før-oyskum bókmentum um-boðar Christian Matras handa andan fram um flestu onnur fólk ið skriva. Ein stútt áhaldandi kraft, ið gongur langt aftur í okkara gamla bóndasamfelag. Ein ektað kollektivt kensla, ið samstundis rúmar teimum flestu hugrákum. Sjálvt tá ið tað varð dansað, dans-aðu okkara forfedrar kollektivt.«

Hesin víðingurin, sum varð samrøddur í sjónvarp-inum fyri viku síðani, ivað-ist ikki í, at nógvir frøyingjar hildu, at Christian bara gekk niðri á asfaltinum og dagdroymdi,

og liraði onkra yrking av sær tá ið tað hóskaði, – soleiðis hissini. Og sjálvt um tað onki hevur við dygdina í yrkingunum at gera, so kann tað vera, at professaratittulin onkurs-vegna hevur legaliserað yrkjaran og givið honum ta tign, ið hann so søttliga hevði uppiborna. Hann er ein av teimum fáu profet-unum, ið varð víðurkendur í livandi lívi. Og eingin ivingur er um, at hendan støðan ger hann til eitt jarnbrot í víðurkenningar-prosessini av føroyska yrkjarastarvinum.

Og omma mín man ikki hava verið so langt av leið í síni fatan av Christiani, tí longu tíðliga sýnir hann sítt dirvi og sítt intellekt. Skula vit trúgva Williami, so var Matras bæði frí-teinkari og marxistur táið hann kom til Havnar at ganga í skúla. Marsjeraði í havnargøtum saman við øðrum undir sprotareyðum flaggi, syngjandi kamp-singin, – Internationala. William, ið var missiónsk-ur, – ræddist. Øtaðist, tá ið Matras tosaði um »kammerat Lenin« og »kammerat Trotzky«, og tá ið hann við ovurhuga um-røddi hina russisku revolu-sjónina. Men, sum hjá teimum flestu, so koma nýansurnar við aldrinum. Og tað hendi eisini hjá Christiani.

Hin ateistiski og bolsje-vikiski unglingin gjørdist so lítil ábyrgd á herðum hansara. Og hann eigur ongantið at lata seg kom-promitera, heldur ikki av tí stuðli, ið samfelagið letur mentanarlivinum. Hetta krevur dirvi. Eitt dirvi, sum er neyðugt skal fólka-ræði yrkjara og í yrking-ini. Kendir eru fleiri, sum ikki helmaðu í, heldur ikki tá ið fysisku skipbrotini komu. Tá ið elli boygdi og sjónin brast.

Jean-Paul Sartre varð starblindur tá ið hann kom uppí ellisár, og tá ið hann fór um sjevtiára-markið segði hann soleiðis við franska blaðið Nouvel Observateur: »Møguleik-arnir hjá mær sum skriv-andi manni eru foknir med alla. Eg havi verið, – og eri ikki meira. Eg átti at verið totalt útslgin. Eg trívist rættiliga væl, men orsøkir-nar til, at so er, skilji eg ikki. Eg verði hvørki hug-tungur ella melankolskur, tá ið eg hugsi um, hvat ið er tikið frá mær. Tað hava verið nógvir tungar løtur. Tað einasta, ið nú er at gera, er at laga seg til tað, ið eg eri blivin.« Men ur-megin sigraði eisini á Jóan Paula. Eftir hetta var hann ein av teimum, sum fekk eitt tað størsta framtakið í franskari pressu, í nýggjari tíð, av bakkastokki, –

Tórbjørn Jacobsen mentamálaráðharri við tveimum av børnunum, tvíburðunum Jóan Jákup og Hjørdís, 11 ár

Mynd: Birgir Kruse

liga samkenslu í stórt mát, frígjørð fyri øllum stað-bundnum ella nationalist-iskum smásinni. Yrkingar-nar hjá Christiani eru allar um Føroyar – ja, í grundini bert um eina av oyggjun-um: hansara føðioyggj. Men hvør einstøk yrking hevur perspektivir út ímóti tí alheimska og tí almenn-iskjaliga. Tak t.d. yrkingina »Kvøld«. Havmyrkríð leggur seg ikki bara um hina lítlu Viðoyinna. Tað er eisini kvøld um allan heiminn. Tað er tann ragna-rökkurskensla, eitt menn-iskja kann kenna í sinn-inum, annaðhvørt tað er Viðingur ella Mexikanari, – ella ein frá San Fransisco ella Bucuresti:

Nú sorast smátt í sinnum foldarverk, Nú skakast tryggjar grundir undir døgum øll flusnar foldartið, sum áður sterk stóð fevnandi um knøtt við sínum søgum.

Tað hvílir ein stór ábyrgd á herðum yrkjarans

Umframt sína egnu natúru hevur yrkingin so nógv annað í sær, – ella kann hava. Hon kann nýtast sum samfelagsins renovatións-arbeiðari, men eisini sum vápn í einum góðum stríði.

Tak verkamanna- og tjóð-skaparørsluna. Skal tú sigra í stríði, mást tú antin drepa ella broyta tanka-góðsið hjá móistøðumann-inum. Yrkingin hevur verið ein av stabbunum, sum hesar rørslur hava staðið á. Hygg bara at Føroya Fólks Songbók, – ein lovsongur til tjóðina. Og ávirkanin hevur ikki verið so lítil heldur. Ávegis sigurin heldur ikki. Tað er bara góð hálv øld síðani før-oyskir skúlar sambært fremmandari lóg ikki máttu geva frálæru í okk-ara egna móðurmáli. Koloniala maktin ræddist máttin í málinum. Vard givið eftir, so visti hon tað, at stríðið vildi flyta seg til uppgerðina um hitt enda-liga valdið. Og tað er akkurat har vit standa ídag. Kostirnir eru tvinnir. Bara annar er gongin. Tað má røkka ella støkka. Nú. Konsensus-møguleikin finnst ikki í einum tjóð-skaparstríði. Hugi tykkum hvat ið var hent kristin-dóminum, um apostlarnir í sínari tíð vóru farnir út á øll strætir og høvdu frá-boðað fjøldunum, at teir trúðu á ein ella annan konsensus í trúarmálum?

Yrkjarin hevur eisini skyldur. Stórar skyldur. Hann umboðar fimta stats-valdið, ið skal reinsa upp í samfelagsins óskudungum,

– áhaldandi. Tað hvílir ikki so lítul ábyrgd á herðum hansara. Og hann eigur ongantið at lata seg kom-promitera, heldur ikki av tí stuðli, ið samfelagið letur mentanarlivinum. Hetta krevur dirvi. Eitt dirvi, sum er neyðugt skal fólka-ræði yrkjara og í yrking-ini. Kendir eru fleiri, sum ikki helmaðu í, heldur ikki tá ið fysisku skipbrotini komu. Tá ið elli boygdi og sjónin brast.

Jean-Paul Sartre varð starblindur tá ið hann kom uppí ellisár, og tá ið hann fór um sjevtiára-markið segði hann soleiðis við franska blaðið Nouvel Observateur: »Møguleik-arnir hjá mær sum skriv-andi manni eru foknir med alla. Eg havi verið, – og eri ikki meira. Eg átti at verið totalt útslgin. Eg trívist rættiliga væl, men orsøkir-nar til, at so er, skilji eg ikki. Eg verði hvørki hug-tungur ella melankolskur, tá ið eg hugsi um, hvat ið er tikið frá mær. Tað hava verið nógvir tungar løtur. Tað einasta, ið nú er at gera, er at laga seg til tað, ið eg eri blivin.« Men ur-megin sigraði eisini á Jóan Paula. Eftir hetta var hann ein av teimum, sum fekk eitt tað størsta framtakið í franskari pressu, í nýggjari tíð, av bakkastokki, –

Urmegin sigrar, – hóast ellíð boyggir og sjónin brestur

Tað er eingin sum ivast í, at yrkingin hevur fingið

eina rænesansu í Føroyum. Tað tóktist sum hóttafall var komið á. Arvurin eftir stóru yrkjaramar í rom-antisku tjóðskapartíðini kendist ov tungur at bera. Har stendur ein gjógv. Nú grør aftur um gangandi fót. Hetta visir urmegina í bæði yrkjara og í yrking-ini. Kendir eru fleiri, sum ikki helmaðu í, heldur ikki tá ið fysisku skipbrotini komu. Tá ið elli boygdi og sjónin brast.

Jean-Paul Sartre varð starblindur tá ið hann kom uppí ellisár, og tá ið hann fór um sjevtiára-markið segði hann soleiðis við franska blaðið Nouvel Observateur: »Møguleik-arnir hjá mær sum skriv-andi manni eru foknir med alla. Eg havi verið, – og eri ikki meira. Eg átti at verið totalt útslgin. Eg trívist rættiliga væl, men orsøkir-nar til, at so er, skilji eg ikki. Eg verði hvørki hug-tungur ella melankolskur, tá ið eg hugsi um, hvat ið er tikið frá mær. Tað hava verið nógvir tungar løtur. Tað einasta, ið nú er at gera, er at laga seg til tað, ið eg eri blivin.« Men ur-megin sigraði eisini á Jóan Paula. Eftir hetta var hann ein av teimum, sum fekk eitt tað størsta framtakið í franskari pressu, í nýggjari tíð, av bakkastokki, –

Slagið stendur ímillum kjøt og anda

Í bløðunum ger ein pensi-oneraður pantifúti gjøldur burturúr stóra argentínska kollveltingarmanninum Che Guevara. Myndin í føroyska mentamálastýrin-um verður tikin framaftur. Í greinini er hann íblástur av einum stokkonservativ-um danskum ummæli, av eini bók um legenduna, har ið politíska halgimennið verður meiri styrkt enn viknað. Veit ikki, um Che var ein slíkur, men eg komi aftur at hugsa um hesar eymu røkurnar, sum eisini finnast í sálarlívín-um hjá politiskum despot-um. Sartre og Che hittust í Havanna. Og hesin sivilis-eraði vesturlendingurin helt hann vera hitt mest fullkomna menniskja hann hevði hitt. Neruda og Che hittust eisini. Í cubanska tjóðbankanum. Á skriv-stovuni sat stjórin víðgird-ur í feltuniformi, og helst hugsaði hann meiri um komandi slagmarkir enn um hitt cubanska peninga-umfarið. Regis Debray fortaldi seinni hesum kenda kilienaranum, at tað vóru tvær bókur í feltsekkinum, tá ið amerikanskir leigu-sveinar skutu hann uppí í boliviansku fjøllunum. Ein frálærubók í støddfrøði og fræga yrkingin hjá Neruda: Hin stóri sangurin. Eitt slag av tjóðkvæði hjá øll-um latinamerikanarum ídag.

Visiónin er kjøt Segði hønan við hanan Ein eggleysan dag.

Hetta er Tóroddur tá ið hann er bestur. Harímillum liggur hjótt politíska spek-trið: Kjøt og anda. Búk og hjarta. Myrkur og ljós. Og tað fer tað altíð at gera, soleingj menniskja er ein partur av foldarlívinum. Og harvið verður yrkjarin ongantið arbeiðsleysur. Koyrið á og stingið ikki upp fyri nøkrum. Hvørki høgum ella lágum. Tað hvílir ein tung ábyrgd á tykkara herðum, tit samfelagsins vitar í døkkum stundum.

Til seinast tøkkt til øll tykkum, bæði farnum og livandi, ið góvu mær íblástur til hesa røðuna.